

MORMINTE RĂVĂȘITE DIN NECROPOLA DE TIP SÂNTANA DE MUREȘ-ČERNJACHOV DE LA BRĂVICENI (R-NUL ORHEI, REPUBLICA MOLDOVA)¹

Vlad VORNIC*

Key words: Sântana de Mureș-Černjachov culture, necropolis, tombs destroyed in antiquity.

Grație cercetărilor arheologice sistematice întreprinse într-un șir de necropole de tip Sântana de Mureș-Černjachov de pe teritoriul României, Basarabiei și Ucrainei, dintre care se evidențiază cele de la Târgșor², Bârlad–Valea Seacă³, Mihălășeni⁴, Budești⁵, Dănceni⁶, Kosanovo⁷ și Gavrilovka⁸, obiceiurile funerare practicate de creatorii și purtătorii acestui vast complex cultural sunt relativ bine studiate. S-a dovedit astfel cu claritate că atât riturile cât și ritualurile de înmormântare folosite de aceste numeroase comunități de populație erau de o varietate și complexitate deosebită, unele aspecte fiind extrem de dificil sau chiar imposibil de reconstituit de către arheologi. Unul din aceste aspecte este legat de mormintele de înhumatie cu scheletele răscolite din vechime, care se întâlnesc în cele mai multe dintre necropolele culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Fiind remarcate încă de la începutul secolului trecut, odată cu explorarea cimitirelor eponime de la Černjachov⁹ și Sântana de Mureș¹⁰, înmormântările răvășite din cuprinsul acestui mare cerc cultural au fost interpretate de-a lungul timpului în mod diferit de specialiști, o serie de probleme ridicate de această categorie de complexe funerare rămânând neelucidate până în prezent. În articolul de față ne propunem să tratăm despre mormintele distruse din antichitate identificate în cimitirul de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Brăviceni, cimitir în care această grupă de înmormântări constituie un procent destul de ridicat.

Descoperită întâmplător în iarna anului 1977, necropola de la Brăviceni a fost cercetată prin săpături de către Vasile Grosu în anii 1977, 1980 și 1981, fiind dezvelite 181(?) morminte (180? de înhumatie și unul de incineratie în urnă) și 53 gropi, în general cu puțin sau fără material arheologic.

După forma și amenajarea gropilor, adâncime, orientarea și poziția defuncțiilor, inventar și alte criterii, mormintele de înhumatie se includ în mai multe variante, asupra cărora însă nu putem insista aici. Subliniem doar faptul că, spre deosebire de cele mai multe cimitire aparținând culturii Sântana de Mureș-Černjachov în care predomină înmormântările orientate N-S, la Brăviceni

* Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

¹ Aducem sincere mulțumiri și pe această cale dlui dr. Vasile Grosu pentru permisiunea de a utiliza în acest articol datele arheologice obținute prin cercetările de la Brăviceni.

² Gh. Diaconu, *Târgșor. Necropola din secolele II-IV e.n.*, București, 1965; I. Ioniță, *Veränderungen der Bestattungssitten im Gräberfeld von Târgșor*, în *Peregrinatio Gotica* (AB VIII), 1989, S. 159-183.

³ V. Palade, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)*, București, 2004.

⁴ O. L. Șovan, *Necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Mihălășeni (județul Botoșani)*, Târgoviște, 2005.

⁵ V. Vornic, *Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Budești*, Chișinău, 2006.

⁶ I. A. Rafalovič, *Dančeny. Mogil'nik černjachovskoj kul'tury III-IV vv. n.e.*, Chișinău, 1986.

⁷ N. M. Kravčenko, *Kosanovskij mogil'nik*, în *MIA*, 139, 1967, p. 77-139; O. Petrauskas, *Die Gräberfelder der Černjachov-Kultur von Kosanovo und Gavrilovka – eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten*, în *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 84, Frankfurt am Main, 2003, S. 233, 234, 269, 270.

⁸ E. A. Symonovič, *Pamjatniki Černjachovskoj kul'tury Stepnogo Podneprov'a*, în *SA*, XXIV, 1955, p. 308-310; O. Petrauskas, *op. cit.*

⁹ *apud* E. A. Symonovič, *Magija i obrjad pogrebenija v černjachovskuju epochu*, în *SA*, 1, 1963, p. 49.

¹⁰ I. Kovács, *A marosszentannai népvándorláéskori temető*, în *DolgCluj*, III, 2, 1912, p. 345-349.

preponderente sunt mormintele dispuse pe direcția V-E, lipsite în general de inventar și care au aparținut probabil unor prozeliți creștini¹¹. De asemenea, notăm identificarea în cuprinsul acestei necropole a patru morminte duble cu orientarea generală V-E, tip de complex funerar atestat mai rar în mediul culturii Sântana de Mureș-Černjachov.

În ceea ce privește înmormântările deranjate din vechime din cimitirul de la Brăviceni, relevăm mai întâi constatarea că ele au apărut într-un număr destul de mare, fiind răspândite pe toată suprafața cimitirului (fig. 1). Astfel, s-a putut stabili că din totalul de 180 de morminte de înhumăție înregistrate, au fost răvășite din antichitate cel puțin 73 de complexe, între care se numără și cele patru sepulturi duble. Subliniem însă că în calcul nu au fost luate 24 înmormântări de copii de diferite vârste (în cazul cărora nu s-a putut determina exact dacă lipsa unor oase se datorează acizilor humici sau deshumării ulterioare), nouă complexe sepulcrale în care nu s-a semnalat nici o urmă de schelet și alte patru morminte ce conțineau schelete având lipsă oase de la mâini sau picioare. De asemenea, nu s-a luat în considerație nici unul din cele peste zece morminte de înhumăție distruse de lucrările de construcție, despre caracteristicile cărora nu dispunem de informații precise.

Din datele prezentate reiese clar că în necropola de la Brăviceni mormintele de înhumăție distruse din vechime constituie un procent destul de mare, dar fără a predomina în mod covârșitor, precum se atestă în unele cimitire sincrone înrudite: Bălțata¹², Budești¹³, Bogdănești-Fălciu¹⁴, Oselivka¹⁵ ș.a. În același timp, relevăm faptul că în cuprinsul culturii Sântana de Mureș-Černjachov se cunosc și necropole, în care proporția numerică a mormintelor răvășite din antichitate este redusă: Târgșor¹⁶, Bârlad-Valea Seacă¹⁷, Mălăiești¹⁸, Spanțov¹⁹, Independența²⁰ ș.a.

Adâncimea mormintelor răvășite de la Brăviceni nu prezintă deosebiri față de cea a înmormântărilor nederanjate, măsurând valori între 0,3 m (M 136) și 2,75 m (M 169). Consemnăm în acest context că această observație este valabilă nu doar pentru complexul în discuție, ci pentru cele mai multe dintre necropolele culturii Sântana de Mureș. Totodată, notăm că în unele cimitire, cum ar fi cele de la Independența, Spanțov și Lețcani, s-a dovedit că înmormântările distruse din vechime se evidențiază printr-o adâncime mai mare față de sepulturele cu scheletele intacte²¹.

În privința orientării mormintelor răscolite din vechime de la Brăviceni, trebuie făcută remarcă că față de multe alte necropole de tip Sântana de Mureș-Černjachov, unde s-a dovedit că numărul și procentul înmormântărilor distruse V-E este mult mai redus decât al celor dispuse N-S²², în cimitirul cercetat de noi situația se prezintă diferit. Astfel, s-a putut determina că din cele 89 de morminte orientate pe direcția V-E, identificate până în prezent, au fost răscolite din vechime cel

¹¹ V. Vornic, *Morminte orientate V-E din necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Brăviceni. Contribuții la problema răspândirii creștinismului în Gothia*, în *ArhMold*, XXXII, 2010 (în curs de apariție).

¹² E. A. Rikman, *Etničeskaja istorija Podnestrov'ja i privileguščego Podunav'ja v pervych vekach našej ery*, Moskva, 1975, p. 278; idem, *Raskopki mogil'nika černjachovskogo tipa Balcaty II v 1963-1964 gg.*, în *Mogil'niki Černjachovskoj kul'tury*, Moskva, 1988, p. 130-131.

¹³ V. Vornic, *Așezarea și necropola...*, p. 173.

¹⁴ V. Palade, *Săpăturile arheologice de la Bogdănești-Fălciu*, jud. Vaslui (1967-1968), în *MCA*, 1973, p. 169.

¹⁵ G. F. Nikitina, *Mogil'nik u s. Oselivka Kel'meneckogo rajona Černovickoj obl.*, în *Mogil'niki černjachovskoj kul'tury*, Moskva, 1988, p. 90.

¹⁶ Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 53-72.

¹⁷ V. Palade, *Un obicei magico-ritual în necropola din sec. al IV-lea de la Bârlad-Valea Seacă*, în *Traco-Dacica*, III, 1982, p. 190; idem, *Așezarea și necropola...*, p. 174.

¹⁸ G. B. Fedorov, *Malaještiskij mogil'nik (pamjatnik černjachovskoj kul'tury v bassejne reki Prut)*, în *MLA*, 82, 1960, p. 285-286.

¹⁹ B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia*, București, 1966, p. 124-125.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ C. Bloșiu, *op. cit.*, p. 209, nota 31.

²² E. A. Symonovič, *O kul'tovych predstavlenijach naselenija jugo-zapadnyh oblastej SSSR v pozdneantičnyj period*, în *SA*, 2, 1978, 110; idem, *Pogrebenija s trupopolozhenijami na černjachovskich pamjatnikach*, în *SAI*, D 1-22, Moskva, 1983, p. 40; C. Bloșiu, *Necropola din secolul al IV-lea e. n. de la Lețcani (jud. Iași)*, în *ArhMold*, VIII, 1975, p. 209, nota 31; O. Petrauskas, *op. cit.*, S. 233, 234, 269, 270.

puțin 33 de complexe (35%). Pentru comparație, consemnăm că din totalul de 56 de morminte cu orientarea generală N-S, distruse cert din antichitate sunt 26, ceea ce reprezintă circa 46%. Totuși, această proporție numerică, chiar dacă este ceva mai mare decât a complexelor funerare deranjate dispuse V-E, se dovedește a fi mult mai mică față de cea constatată, spre exemplu, în necropolele de tip Černjachov de la Gavrilovka, Žuravka și Kosanovo, unde înmormântările cu orientarea N-S deranjate constituie peste 50%, iar cele V-E mai puțin de 15% din totalul înhumaților²³.

Referitor la gropile mormintelor răvășite din vechime de la Brăviceni, trebuie notat că ele, în marea lor majoritate, nu au fost deteriorate cu prilejul deshumării (fig. 2-4). În mai multe situații s-a putut chiar stabili că gropile de deshumare au urmărit întocmai conturul gropilor de morminte originare, fapt destul de curios, dar care a fost atestat și în alte necropole sincrone înrudite, cum ar fi de pildă cele de la Bârlad-Valea Seacă²⁴ și Budești²⁵. La câteva complexe însă s-a putut surprinde intervenția ulterioară, prin săparea unor gropi de formă și dimensiuni diferite, care au afectat nu doar scheletele, ci și pereții gropilor de morminte inițiale. După câte se pare, unele din treptele identificate la înmormântările răvășite de la Brăviceni au apărut tot în urma deshumării defuncțiilor, dar nu au existat inițial, ca amenajări speciale ale gropilor mortuare. Este de reținut că în cimitirul cercetat de noi au fost semnalate un număr de 52 de morminte cu praguri din pământ cruțat, dintre care deranjate din vechime sunt 36 de complexe (fig. 4).

La fel ca și în alte necropole de tip Sântana de Mureș-Černjachov, unele dintre înmormântările răscolite de la Brăviceni aveau scheletele distruse integral, pe când altele parțial, apărând fie sub forma unor împrăstieri ori îngrămădiri de oase pe fundul sau în umplutura gropii, fie cu o parte dintre oase în poziție normală, iar cu altele împrăștiate.

Ținem să notăm în acest context că în anumite cimitire sincrone înrudite, cum ar fi spre exemplu cele de la Bârlad-Valea Seacă și Budești, predomină mormintele răvășite total sau aproape total²⁶, pe când în altele – cum ar fi marea necropolă de la Mihălășeni – înmormântările distruse parțial, afectată fiind de regulă zona toracică a scheletelor²⁷.

La Brăviceni se constată o situație interesantă, care ar putea avea o oarecare semnificație religioasă, mai dificil însă de explicat în stadiul actual al cercetărilor: dacă în cazul înmormântărilor dispuse V-E preponderente sunt complexe distruse parțial (21), atunci între mormintele distruse cu orientarea N-S prevalează cele răvășite total (15).

Cât privește cele patru înmormântări duble din cimitirul de la Brăviceni, două dintre ele erau distruse integral (nr. 18 și 90), iar alte două (nr. 115 și 168) – parțial. Este de menționat însă că unul dintre aceste din urmă complexe, anume cel notat cu nr. 115, aveau răscolite părțile superioare ale ambelor schelete, pe când mormântul 168 conțineau resturi dispartate ale unui schelet aparținând unui individ matur și un schelet de copil în parte putrezit, dar fără urme de distrugere.

La fel ca și în alte necropole înrudite, s-a putut observa că majoritatea mormintelor deranjate parțial de la Brăviceni au avut răscolită jumătatea superioară a scheletelor, cu precădere cutia toracică, uneori fiind atinse și mâinile, craniul, oasele bazinului și femurele. Uneori oasele au putut fi regăsite în groapă, dar alteori ele nu au fost reînhumate.

Destul de curioase sunt cazurile a patru morminte aparținând unor indivizi adulți (nr. 28, 129 și 143) sau de vârstă *juvenis* (nr. 68), în care lipseau oase de la mâini și picioare, dar fără a avea afectate scheletele. Cu toate că nu reprezintă apariții frecvente, asemenea complexe insolite au fost semnalate și în alte necropole Sântana de Mureș-Černjachov, cum ar fi cele de la Mihălășeni²⁸ și Budești²⁹. După toate aparențele, în aceste cazuri avem documentate înmormântări în care defuncții au fost înhumați cu respectivele părți lipsă³⁰.

²³ E. A. Symonovič, *Pogrebenija s trupopoloženijami...*, p. 65, 69; O. Petrauskas, *op. cit.*, p. 233, 234, 269, 270.

²⁴ V. Palade, *op. cit.*, p. 174-175.

²⁵ V. Vornic, *Așezarea și necropola...*, p. 174.

²⁶ V. Palade, *op. cit.*, p. 111-148; V. Vornic, *op. cit.*, p. 173.

²⁷ O. L. Șovan, *op. cit.*, p. 200.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ V. Vornic, *op. cit.*, p. 173.

³⁰ O. L. Șovan, *op. cit.*, p. 200.

În privința înmormântărilor răvășite în totalitate, s-a constatat că au fost reîngropate fie majoritatea oaselor, fie numai câteva resturi din schelet. În două morminte de acest fel (nr. 77, 149) s-au găsit chiar câte un singur os.

Situații aparte prezintă complexele fără nici o urmă de schelet, identificate în număr de nouă, dintre care cinci sunt orientate V-E (nr. 43, 45, 73, 98 și 99), trei N-S (nr. 63, 64 și 100) și unul NV-SE (nr. 56). Unele complexe (nr. 43, 63, 73, 98 și 100), judecând după dimensiunile mici ale gropilor, este posibil să fie morminte de copii, ale căror schelete au dispărut complet prin putrezire. Celelalte însă ar putea reprezenta morminte de înhumăție distruse în întregime, ale căror schelete nu au mai fost reînhumate, sau, mai curând, niște cenotafe. Asemenea complexe, în care scheletele lipsesc în totalitatea lor, prevăzute sau nu cu inventar, interpretate cel mai frecvent ca cenotafe, au fost semnalate și în alte necropole de tip Sântana de Mureș, precum cele de la Spanțov³¹, Bârlad-Valea Seacă³², Mihălășeni³³, Gherăseni³⁴, Furmanovka³⁵ etc.

La fel ca și în alte cimitire similare, unele dintre mormintele răvășite de la Brăviceni conțin diferite piese și/sau vase ceramice, iar altele sunt sărace ori lipsite complet de inventar. Cât privește proporția dintre aceste două categorii de înmormântări, trebuie notat că predomină cele lipsite de mobilier funerar, al căror număr depășește cifra de 40. Subliniem însă că marea majoritate a mormintelor fără inventar, indiferent dacă sunt sau nu distruse din vechime, au orientarea V-E și se atribuie probabil unor creștini. După cum am arătat și cu altă ocazie, inventarul celor câteva înmormântări dispuse V-E constă în principal obiecte de podoabă și accesorii vestimentare. Este interesant de consemnat că singura cataramă de argint de la Brăviceni a fost descoperită într-un mormânt plasat V-E distrus din vechime (nr. 71). De asemenea, este de remarcat că și cele două recipiente de sticlă (unul întreg și altul fragmentar), care, ca și obiectele din argint, reprezentau adevărate piese de lux, au apărut tot în morminte orientate V-E răvășite din antichitate (nr. 70 și 108).

Fără a fi luxuriant, inventarul înmormântărilor orientate N-S este mai numeros și mai variat decât al celor dispuse V-E, cuprinzând diferite tipuri de vase de lut, obiecte de podoabă, fibule, cataramă, piepteni de os, fusaiole de lut, cuțite de fier ș.a. În privința valorii mobilierului funerar al mormintelor cu scheletele răscolite din vechime, trebuie notat că acesta se compune în general din aceleași categorii de obiecte, care se întâlnesc și în complexele nederanjate. În același timp, relevăm faptul că diferitele piese de inventar din mormintele răvășite s-au conservat mai prost, multe dintre recipientele ceramice și alte tipuri de obiecte în timpul răscolirii scheletelor spărgându-se sau dezmembrându-se în bucăți. Totodată, trebuie subliniat faptul că, deși în unele cazuri s-a constatat lipsa din cuprinsul gropilor mortuare a unor fragmente de vase sau de alte piese de inventar, indicii clare ale sustragerii unor eventuale obiecte de preț de către cei care au răvășit mormintele nu s-au semnalat. De altfel, situația se prezintă în general aceeași și în celelalte cimitire de tip Sântana de Mureș-Černjachov, în care apar morminte de înhumăție cu schelete deranjate din vechime. Spre exemplu, în marea necropolă din sec. IV de la Mihălășeni, unde s-au identificat circa 90 de înmormântări de înhumăție răvășite din antichitate, multe dintre complexele respective cuprindeau un inventar bogat și variat, care în parte era fragmentat, iar câteva morminte deranjate sau distruse (nr. 123, 248, 296, 317, 347 și 378) conțineau chiar și fibule sau și cataramă de argint³⁶. Un caz mai deosebit a fost semnalat în necropola din bazinul Nistrului Mijlociu de la Oselivka, cercetată de G. F. Nikitina. Ne referim la mormântul de înhumăție 58, al cărui schelet, distrus parțial din vechime, era acoperit cu mai multe pietre de dimensiuni mari, sub care, printre câteva fragmente osoase disperate și cioburi, s-a găsit un inel de aur, tip de podoabă întâlnit extrem de rar în cultura Sântana de Mureș-Černjachov³⁷.

³¹ B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 124, 128.

³² V. Palade, *op. cit.*, p. 156.

³³ O. L. Șovan, *op. cit.*, p. 195.

³⁴ E. M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 60.

³⁵ E. A. Symonovič, *Pridunajskij mogil'nik Furmanovka*, în *Mogil'niki černjachovskoj kul'tury*, Moskva, 1988, p. 154, 157.

³⁶ O. L. Șovan, *op. cit.*, p. 47, 79, 93, 100, 107, 108, 116, 200, 201.

³⁷ G. F. Nikitina, *Mogil'nik u s. Oselivka...*, p. 53, 54, 90.

Așa cum bine se cunoaște, cu privire la caracterul și cauzele deranjării mormintelor de înhumatie din necropolele Sântana de Mureș-Černjachov în cercetarea arheologică au fost formulate două ipoteze. Potrivit unei opinii, exprimată încă la începutul secolului trecut de către autorii săpăturilor în necropolele eponime de la Sântana de Mureș și Černjachov, răvășirile de morminte ar constitui o consecință a unor acțiuni de jaf³⁸. Ulterior, această ipoteză despre mobilul răscolirilor de schelete din cimitirele culturii Sântana de Mureș-Černjachov, în sensul că deranjările respective ar reflecta acțiunea unor jefuitori, a fost îmbrățișată și de alți arheologi, dintre care cităm pe D. T. Berezovec, V. P. Petrov³⁹, B. Mitrea, C. Preda⁴⁰, L. Bloșiu⁴¹, G. F. Nikitina⁴² și R. Harhoiu⁴³. Drept argument principal în sprijinul opiniei despre distrugerea înmormântărilor de către niște presupuși jefuitori, autorii amintiți invocă faptul că oasele umane din complexe respective se află în dezordine, uneori părți din schelete lipsind cu totul, ceea ce ar indica o atitudine disprețuitoare și intenții reprobabile față de defuncți din partea celor care răvășeau mormintele⁴⁴. În plus, unii specialiști aduc în favoarea acestei păreri și informațiile din legislația laică și religioasă a regatelor barbare occidentale, inclusiv a celui vizigot, conform cărora violarea mormintelor în scop de jaf (*violatio sepulchri*) ar fi fost practică frecvent în mediul german⁴⁵.

Potrivit unei alte opinii, susținută în prezent de cei mai mulți dintre cercetătorii culturii Sântana de Mureș-Černjachov, deranjările mormintelor de înhumatie din cuprinsul cimitirelor acestui vast cerc cultural se datorează practicării unui anumit obicei magico-ritual, greu de reconstituit astăzi, dar care presupunea dezgroparea și distrugerea scheletelor după o anumită perioadă de la înmormântare. Formulată acum circa șase decenii de către cercetătorii ucraineni V. K. Gončarov și A. V. Machno⁴⁶, această ipoteză a fost ulterior argumentată de E. A. Symonovič, V. Palade, S. V. Elpașev și O. L. Șovan în studii speciale privind înmormântările răvășite din necropolele de tip Sântana de Mureș-Černjachov⁴⁷, cu toate că unele aspecte ale problemei legate de această categorie de complexe funerare rămân nedescifrate. Este interesant de consemnat că chiar și unii dintre specialiștii care cataloghează mormintele răvășite ca jefuite admit posibilitatea ca înmormântările respective sau cel puțin o parte dintre ele să reprezinte o consecință a mutilărilor rituale ale morților, legate de teama inspirată de rolul malefic al unor decedați⁴⁸.

După părerea noastră, particularitățile deranjamentelor surprinse în necropolele culturii Sântana de Mureș-Černjachov, inclusiv în cea de la Brăviceni, pledează anume pentru această din urmă interpretare, în sensul că mormintele distruse din vechime reflectă practicarea unui obicei magico-ritual datorat, se pare, existenței anumitor superstiții legate de frica față de cei morți sau de cultul strămoșilor.

Cât privește ipoteza potrivit căreia gropile descoperite în unele necropole din sec. IV ar fi fost folosite în cadrul unui ritual practicat concomitent cu deshumarea și răvășirea scheletelor

³⁸ I. Kovács, *A marosszentannai...*, p. 334; apud E. A. Symonovič, *Magija i obrjad pogrebenija...*, p. 49.

³⁹ D. T. Berezovec, V. P. Petrov, *Lochvickij mogil'nik*, în *MIA*, 82, 1960, p. 90.

⁴⁰ B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, 125 și nota 130.

⁴¹ C. Bloșiu, *op. cit.*, p. 210.

⁴² G. F. Nikitina, *op. cit.* p. 90.

⁴³ R. Harhoiu, *Jefuire de morminte*, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. II, București, 1996, p. 288.

⁴⁴ D. T. Berezovec, V. P. Petrov, *op. cit.*, p. 90; G. F. Nikitina, *op. cit.* p. 90.

⁴⁵ M. Maczynska, *Strach pered umeršimi i kul't mertvykh u germancev v IV-VII vv. n.e. (na osnovanii tak nazyvaemykh pogrebenij specifičeskogo obrjada)*, în *Stratum plus*, 1, Sankt Peterburg-Chișinău, 1997, p. 210-211; N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997, p. 329.

⁴⁶ V. K. Gončarov, A. V. Machno, *Mogil'nik Černjachovskogo tipu bilja Perejaslava-Chmel'nickogo*, în *Arheologija*, XI, 1957.

⁴⁷ V. Palade, *Un obicei magico-ritual...* p. 181-191; E. A. Symonovič, *Magija i obrjad...*, p. 49-60; S. V. Elpașev, *Razrušennye pogrebenija černjachovskoj kul'tury*, în *Stratum plus*, 1, 1997, p. 194-199; O. L. Șovan, *Ritualuri funerare în necropola din secolul IV-V p.Chr. de la Mihălășeni, județul Botoșani – răvășirea morminetlor*, în *Forumul cultural*, anul IV, nr. 1, 2004, p. 5-9.

⁴⁸ M. Maczynska, *op. cit.*, p. 210-211; G. F. Nikitina, *Sistematika pogrebal'nogo obrjada plemen Černjachovskoj kul'tury*, Moskva, 1985, p. 85.

din morminte⁴⁹, aceasta este mai greu de acceptat, deoarece nu se sprijină pe date arheologice certe. Subliniem că în cuprinsul *Gothiei* nord-pontice se cunosc mai multe necropole, cum ar fi de pildă cele de la Kosanovo, Gavrilovka și Oselivka, în care mormintele răvășite constituie un procent destul de mare, dar în care nu s-a identificat nici o groapă cu caracteristici rituale⁵⁰.

Așa cum dovedesc descoperirile arheologice din spațiul culturii Sântana de Mureș-Černjachov, obiceiul de deshumare a mormintelor a afectat cu precădere înmormântările plasate N-S, în unele necropole mormintele orientate V-E nefiind deranjate chiar deloc, fapt ce l-a determinat pe E. Symonovič să presupună că răscolirile de morminte se datorează conflictului ideologic dintre generațiile mai tinere convertite la creștinism și părinții ori rudele lor apropiate fidele vechilor credințe⁵¹. Totuși, cercetările din unele cimitire de tip Sântana de Mureș-Černjachov, cum ar fi Lețcani⁵², Bârlad-Valea Seacă, Bogdănești-Fălciu⁵³ și, mai ales, Brăviceni, care au scos la lumină un număr semnificativ de morminte cu orientarea V-E distruse din antichitate, infirmă supoziția arheologului ucrainean.

La fel de nejustificată este însă și opinia lui V. Palade, în conformitate cu care cauza principală a obiceiului de deshumare a înmormântărilor ar trebui căutată în amestecul de popoare și în sincretismul de credințe diferite produs în această perioadă, sarmații fiind cei care au declanșat, iar geto-dacii – populația care a folosit cu predilecție acest ritual⁵⁴.

După cum arată limpede descoperirile arheologice, obiceiul deshumării mormintelor a fost practicat nu doar în zona de vest a culturii Sântana de Mureș-Černjachov, unde dacii liberi și daco-romanii au reprezentat elementul etnic de bază în primele secole ale erei creștine, ci în toată aria de răspândire a acestei culturi, până dincolo de Nipru, teritoriu care nu a fost locuit niciodată de daci. De aceea, originea ritualului funerar la care ne referim nu poate fi pus pe seama „simbiozei” daco-sarmatice, ci, mai curând, pe seama triburilor dominante gotice, care au stăpânit și locuit în tot acest întins spațiu din răsăritul Europei.

Cât privește cauzele și semnificația obiceiului deshumării mormintelor din perioada de început a migrației popoarelor, în stadiul actual al cercetărilor ele sunt dificil sau chiar imposibil de stabilit cu exactitate. Este de remarcat însă că, după datele de care dispunem, acest ritual funerar păgân a avut o deosebită manifestare la mai multe comunități umane în etapele timpurii și mijlocii de evoluție a culturii Sântana de Mureș-Černjachov, fiind practicat pe larg în secolele următoare și de alte populații migratoare originare din diferite regiuni ale Europei sau Asiei. În legătură cu această problemă este important de subliniat faptul că, deși erau în contradicție cu normele creștine, deranjările de morminte și reînhumările se întâlnesc uneori și în necropolele paleocreștine din lumea greco-romană⁵⁵, continuând să fie atestate la români și diferite alte popoare creștine europene, ce-i drept mult mai rar, până în epoca contemporană⁵⁶.

⁴⁹ O. L. Șovan, *Ritualuri funerare...*, p. 7-8; idem, *Necropola...*, p. 201-202.

⁵⁰ N. M. Kravčenko, *op. cit.*; O. Petrauskas, *op. cit.*; F. Nikitina, *Mogil'nik u s. Oselivka...*, p. 5-96.

⁵¹ E. A. Symonovič, *Magija i obrjad pogrebenija...*, p. 59-60; idem, *O kul'tovyh predstavlenijach...*, p. 105-116.

⁵² C. Bloșiu, *op. cit.*, p. 209-210, 237.

⁵³ V. Palade, *Așezarea și necropola...*, p. 178.

⁵⁴ V. Palade, *Un obicei magico-ritual...*, p. 188-189; idem, *Așezarea și necropola...*, p. 178-179.

⁵⁵ N. Zugravu, *op. cit.*, p. 251, 252.

⁵⁶ V. Palade, *Un obicei magico-ritual...*, p. 187 și nota 35; O. L. Șovan, *op. cit.*, p. 201; E. A. Symonovič, *Magija i obrjad pogrebenija...*, p. 55; E. A. Rikman, *Etničeskaja istorija...*, p. 280 și nota 38.

Lista figurilor

Fig. 1. Brăviceni. Morminte de înhumare distruse din antichitate. 1 – răvășite total; 2 – distruse parțial.

Fig. 2. Brăviceni. Planul și inventarul mormintelor 38 (A) și 39 (B).

Fig. 3. Brăviceni. Planul și inventarul mormântului 88.

Fig. 4. Brăviceni. Mormintele 49 (1) și 108 (2) *in situ*.

List of figures

Fig. 1. Brăviceni. Inhumation tombs destroyed in antiquity. 1 – completely devastated; 2 – destroyed partially.

Fig. 2. Brăviceni. Plan and inventory tombs 38 (A) and 39(B).

Fig. 3. Brăviceni. Plan and inventory tomb 88.

Fig. 4. Brăviceni. Tombs 49 (1) and 108 (2) *in situ*.

TOMBS OF THE NECROPOLIS OF SANTANA DE MURES-CERNJACHOV TYPE FROM BRAVICENI (ORHEI DISTRICT, REPUBLIC OF MOLDOVA) WHICH WERE DESTROYED IN ANTIQUITY

Like in the majority of the Santana de Mures-type cemeteries, in Bravicieni there are tombs whose skeletons have not been disturbed and tombs with skeletons partially disturbed or completely damaged back in antiquity. At list 73 (ca. 40%) of 180 recorded tombs are found ravaged in antic times. If compared to other cemeteries of IV century where the number of disturbed tombs with West-East orientation is much less than of those with North-South orientation, the situation recorded in Bravicieni is different. According to our records, at list 33 of 89 tombs with West-East orientation (35%) were ravaged across the area of the necropolis in the ancient times. In some of the disturbed tombs the skeletons were completely destroyed, while in others they were destroyed only partially. In most partially disturbed tombs, the upper parts of skeletons, mainly the thoracic, were damaged. In the case of totalled disturbed graves, either the largest part of bones or only several parts of the skeletons were reburied. The author backs the opinion according to which the tombs were disturbed as part of rituals involving digging up and destroying skeletons a certain period after the burial.

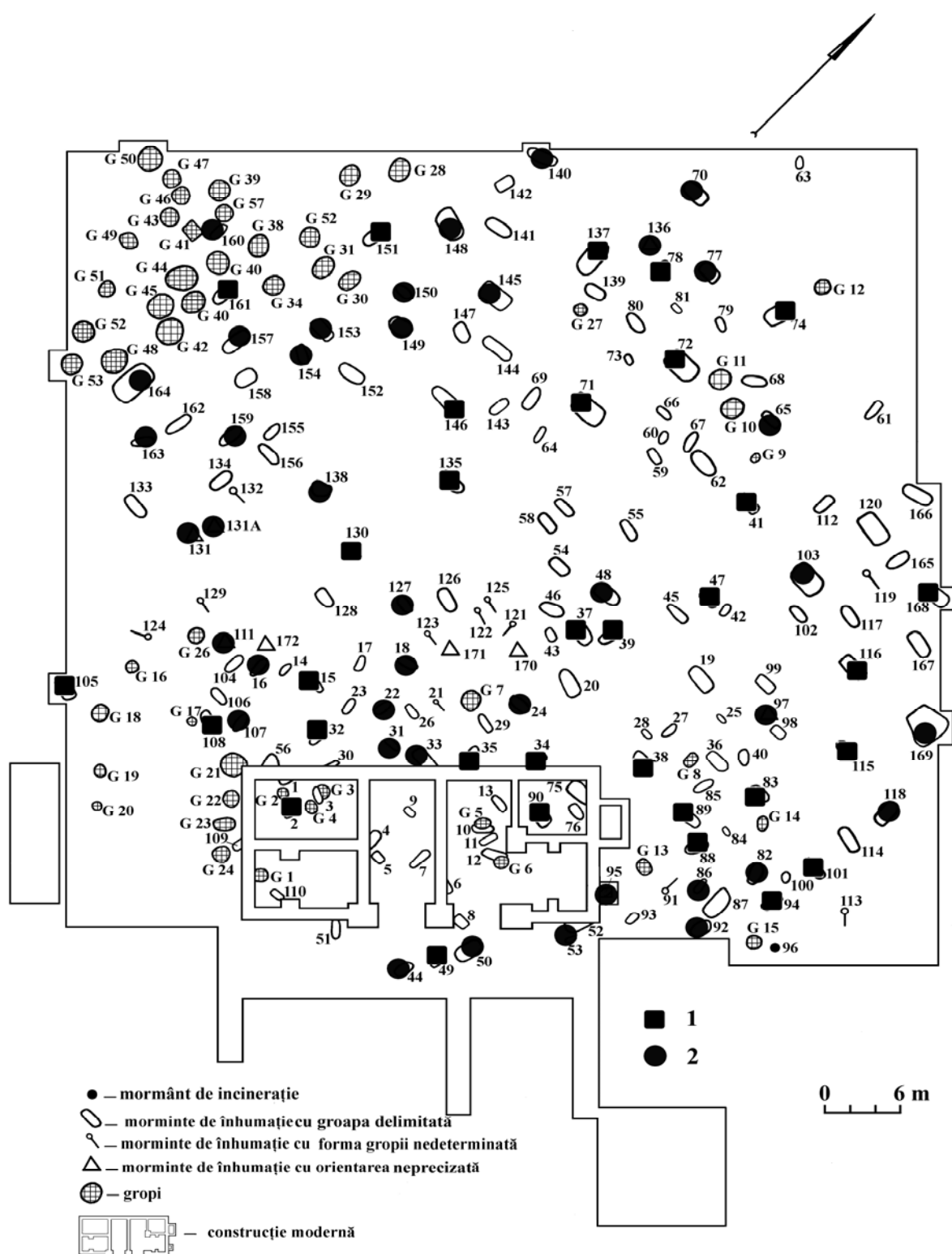

Fig. 1.

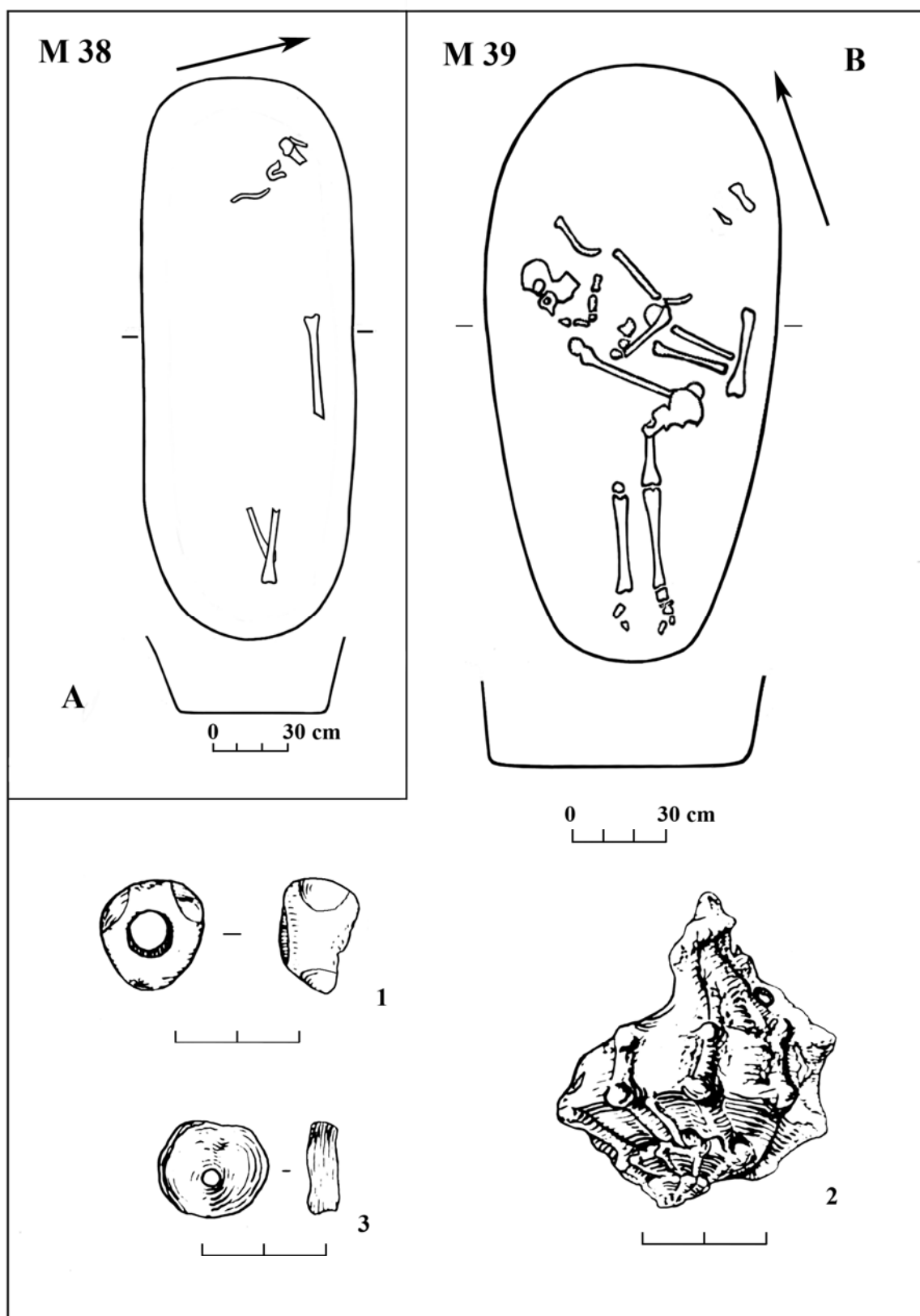

Fig. 2.

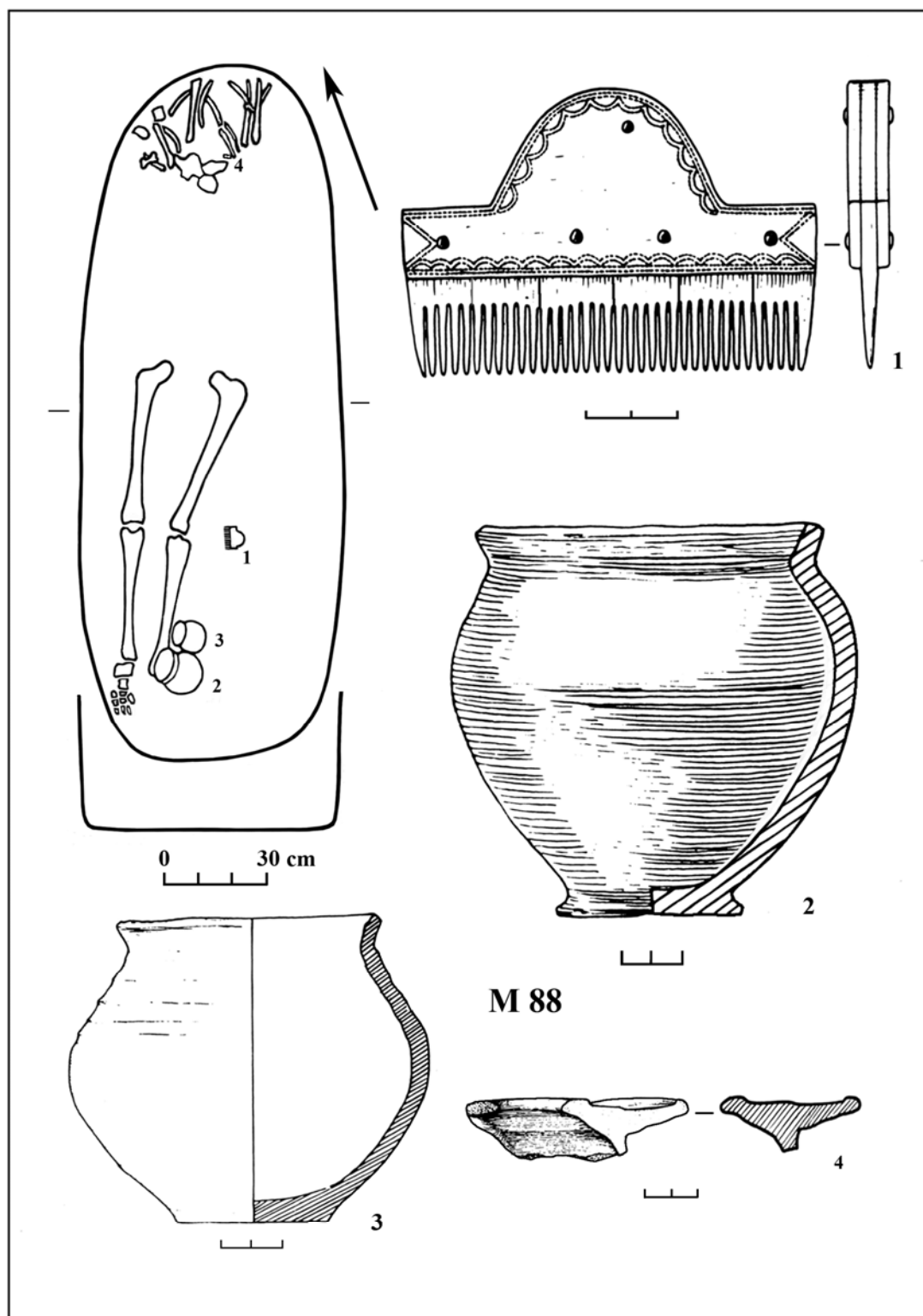

Fig. 3.

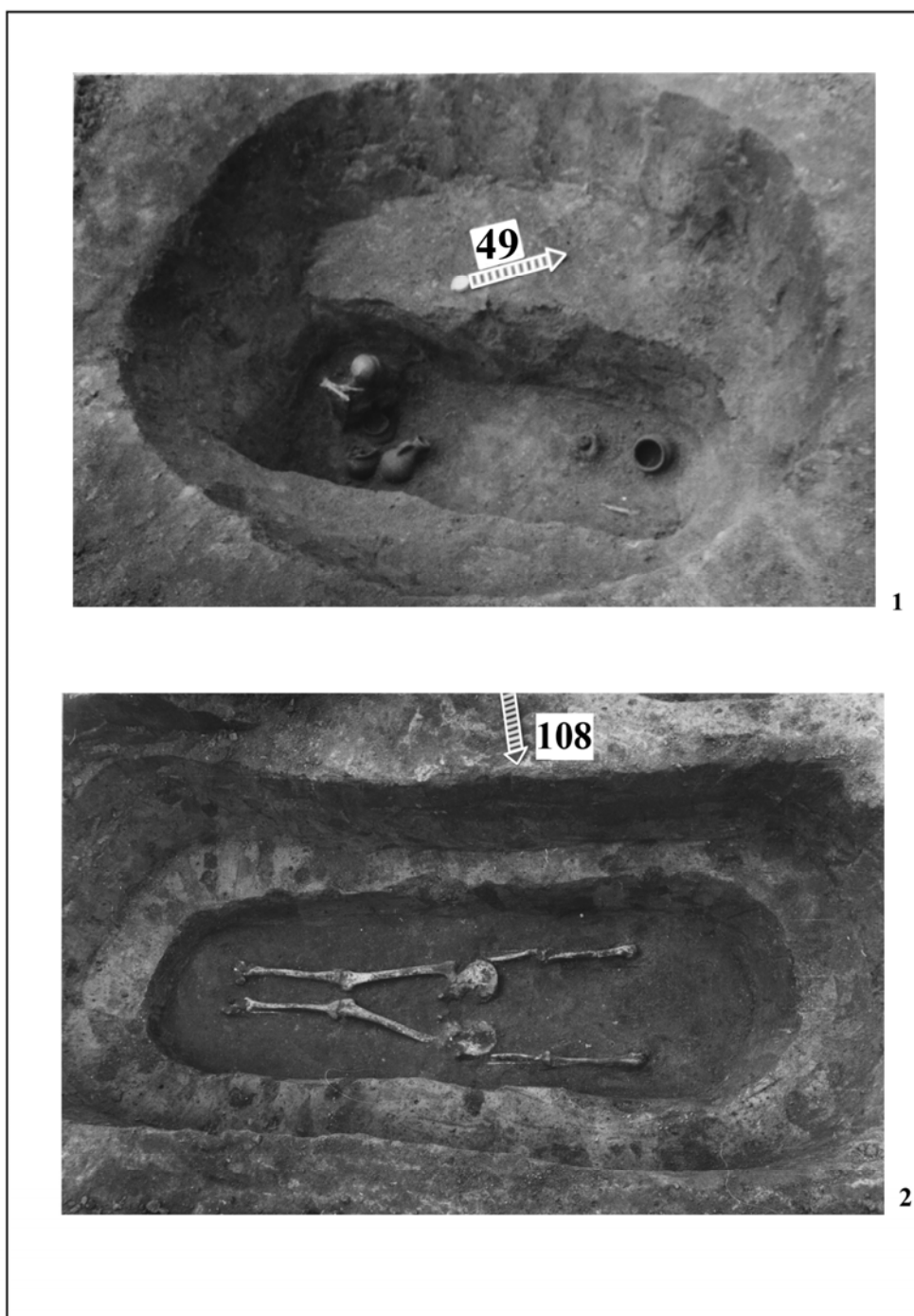

Fig. 4